Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi

Dilek Özdemir (Atatürk University, Turkey)
 Ö. Selçuk Emsen (Atatürk University, Turkey)
 Ayşen Hiç Gencer (Istanbul Aydın University, Turkey)
 Cemil Hakan Kılıç (Istanbul Chamber of Commerce, Turkey)

The Relationship between Economic Growth and Income Distribution: The Case of Transition Economies

Abstract

In the literature on economic growth, Kuznets curve shows the relationship between growth and income distribution. According to the Kuznets curve, as per capita income rises, income distribution would first become more unequal, and then less unequal. This means that, in a less developed country poverty is shared; in a developing country the difference between the rich and the poor becomes wider; and in a developed country richness is shared. In economies in transition, from socialism to market economy, however, income distribution should be less unequal because of the socialist system. But during the transition, there occurred recessions that led to falls in income. Therefore, during the transition process, as income decreased, income distribution became more unequal. In this study, the relationship between per capita income and income distribution on the transition economies are investigated by means of panel data analysis. The results obtained are then compared with the Kuznets curve.

JEL Codes: C31, D63, O15.

1 Giriş

Büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki iktisat literatüründe ilk olarak Kuznets (1956) tarafından araştırılmış ve Kuznets hipotezi ortaya atılmıştır. Bu hipoteze göre, düşük gelir seviyeli ülkelerde gelir eşitsizliği nispeten azdır. Ekonomik büyüme ve fert başına düşen gelir artışıyla birlikte gelir eşitsizliği artar. Fakat büyümenin daha ileri safhalarında gelir dağılımı eşitsizliği azalma trendine girecektir. Bu tanımlamaya göre, gelir dağılımı ile gelir düzeyi arasındaki ilişki “ters U-eğrisi” şeklinde resmedilir. Robinson (1976) ise, gelişmeyle birlikte tarımdan sanayi sektörüne istihdam akımını hesaba katmak suretiyle, Kuznets’in hipotezini daha da geliştirmiştir. Robinson’un modeline göre, tarım ve kırsal sektör başlangıçta ekonominin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Tarım sektörünün temel karakteristiği düşük fert başına gelire sahip olmasıdır ve sektörde göreceli olarak daha az eşitsizlikler söz konusudur. Buna karşılık, sanayide ve kentsel sektörde fert başına gelir yüksek olup göreceli olarak daha fazla gelir eşitsizliği bulunmaktadır. Ekonomik gelişme ile birlikte istihdam da tarımdan sanayiye yönelir. Tarım sektörüne göre, daha yüksek gelir elde edilmekle birlikte, gelir eşitsizliği de giderek artar. Dolayısıyla, gelişmenin ilk aşamalarında gelir artarken, gelir eşitsizliği de buna paralel bir seyir takip eder. Ancak, gelişme ile birlikte, kırsal kesimden kentsel kesimlere doğru oluşan göç, tarımda gizli işsizliği bertaraf ederek, marjinal verimliliği yükseltir, ve böylece tarım işçilerinin gelirleri de artar. Benzer şekilde sanayi sektöründe işçiler de basamak atlayarak üst sıralara doğru çıkmaya başlarlar ve bunların gelirinde iyileşmeler söz konusu olur. Diğer bir ifadeyle toplam gelir yükselirken, gelirler arasında da yaklaşma ortaya çıkmaya başlar. Ampirik araştırmalarda ve aşağıdaki eşitlikte bu durum Y^2 ’nin katsayısının negatif olması ile sembolize edilir (Li ve diğerleri, 2000: 952; Barro, 2000: 8-9):

$$GINI_{it} = \alpha_i + \beta_1 Y_{it} + \gamma_1 (Y_{it})^2 + u_{it}$$

Yeni büyüme teorilerinden Barro ve Sala-i Martin (1997)’in geliştirmiş oldukları ve büyümenin belirleyicilerine ilişkin araştırmalarda, büyümenin bireysel refaha etkileri, dolaylı bir şekilde kamu harcamalarının gelir dağılımında adalet boyutuna yansımaları ile ele alınmaktadır. Bu çerçevede kamu harcamaları değişkeninin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı ve refahı artırıcı boyutlarının gelir dağılımında adaleti sağlayıcı etkilerinin olacağı kabul edilir. Gelir dağılımına kamu harcamalarının olumlu etkilerinin bulunacağına dair literatür içerisinde Adelman ve Robinson (1988), Lindert ve Williamson (1985), Brenner, Kaelble ve Thomas (1991), Papanek ve Kyn (1986)’in çalışmalar örnek verilmektedir (Li ve diğerleri, 2000: 937-953).

Diğer taraftan, Summers ve Heston (1995) tarafından yapılan çalışmada, Levine ve Renelt (1992) büyüme modeli esas alınarak, gelir dağılımı formuna dışa açıklık değişkeni (OPEN) eklenmiştir. OPEN değişkeni toplam ticaret hacminin (ihracat ve ithalat toplamının) GSYİH’ya oranı olarak alınmıştır. Ayrıca nüfus artışı-PGRW, finansal gelişme-FNDP (M2/GSYİH), ticaret hadleri şokları-TOTSK ($\Delta \ln P_X / \Delta \ln P_M$) gibi değişkenlerin de gelir dağılımı modeline dahil edilmiştir (Li ve diğerleri, 2000: 955). Dışa açıklık değişkeninin ihracat boyutuyla

büyüme modellerine dahil edilmesinde özellikle Feder (1983) ve Balassa (1978)'nin ihracatın büyümenin önemli bir lokomotif gücü olduğuna dair iddiası etkili olmuştur (Gyimah-Brempong ve Camacho, 2006: 251).

Büyüme ve gelir dağılımı ilişkilerine bir başka bakış açısında, teorik olarak kayıt dışı ekonomi vergi gelirlerindeki düşüşler ve zayıflamış sosyal güvenlik ağlarıyla temsil edilirken, eşitsizlikteki artışlar da sosyal dayanışma ve güven erozyonu gibi daha kayıt dışı faaliyetlerin neden olduğu unsurlardan beslendiği kabul edilir. Kayıt dışı sektörün payındaki artışlar kamunun vergi gelirlerindeki azalışları tetikler. Kamu açısından kayıt dışı sektör arttığında, vergi gelirlerinde kayıplar söz konusu iken; kayıt dışı sektör daraltıldığında, vergi gelirlerindeki artışlar şeklinde birincisi iyi ve ikincisi kötü olan iki seçenek ortaya çıkar. Vergi gelirlerindeki kayıpları telafi etmek üzere formel sektörler üzerine vergilerin artırılmasına yönelik politikalar ise kayıt dışı sektörün daha da derinleşmesi sonucunu doğurur. Ancak, vergi gelirlerinin düşük tutulması da bu sefer sosyal güvenlik ağlarını zedeleyerek, gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da derinleştirir (Rosser, Rosser ve Ahmed, 2000: 157). Diğer taraftan, gelir dağılımını düzeltmeye yönelik politikalar yüksek gelirliilerin çalışma motivasyonu kaybına yol açabilirken (Herzer ve Vollmer, 2011: 2); dolaylı bir şekilde hem kamusal hem de toplumsal gelir kayıplarına sebebiyet verebilmektedir.

Gelir dağılımında adalet ya da kalkınma hızı yüksekliği ikilemi şeklinde yansımaları olan politikalara karşı, İskandinav tipi refah devleti anlayışının daha az ayrıcalıklı sosyal içerme düzeyleri (örneğin eğitime ağırlık verilmesi) şeklinde tanımlanan politikaların daha sağlıklı sonuçlar verdiği ileri sürülmektedir. Zira kalkınma hızını yüksek tutmak ve buna karşılık gelir eşitsizliğine müdahalede bulunmamak şeklinde politika uygulamalarının ise toplumda çatışmacı yapıları besleyerek, kalkınmayı sekteye uğratabileceği kabul edilmektedir (Herzer ve Vollmer, 2011: 2).

Genel olarak gelir eşitsizliğinin artması ile refah arasında ters yönlü ilişkilerin varlığı daha çok Rawls'ın muhakeme (1971) veya Sen'in yetenek (1982, 1984) yaklaşımına dayalı olarak ortaya atılmıştır. Geçiş ekonomileri sürecin başlangıcında görece daha eşitlikçi bir yapıya sahipken; geçiş süreciyle birlikte yaşadıkları en önemli sonuçlardan birisi gelirden düşüşler ve gelir eşitsizliğinde artışlardır (Grün ve Klasen, 2001: 361).

Bu çalışmada araştırma konusu yapılan geçiş ekonomilerinin büyük bir kısmı üretimde kayıplar yaşarken, gelir dağılımında eşitliğin ölçütü olan Gini katsayısında da iki katına varan yükselişler vuku bulmuştur. Diğer bir ifadeyle, geçiş resesyonu, üretim ve gelirden azalışlar şeklinde yansımaları yol açarken; başta Rusya'da olmak, üzere birçok ülkede de fakirlikte ani artışlar söz konusu olmuştur. Bu konuyla ilgili cari literatürün büyük bir kısmı, toplumların iki zıt denge kalıbından birini seçme ile karşı karşıya bulunduğunu ortaya koyan çalışmalardan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, sosyal dayanışma, yatay bağlantılar ile karşılıklı yardım ve güveni ifade ederken; ikincisi sınıf çatışması, dikey hiyerarşileri ve genel güvensizliği tanımlamaktadır. Birinci boyutu Putnam (1993) daha çok sosyal sermaye olgusu ile özdeşleştirirken; bu olgunun da güven unsuru ve işbirliğinden beslendiğini ileri sürmüştür. İkinci boyut ise ekonomide kayıt dışı sektörün payının artması ve kamu sektörünün performansı arasında ilişkiye yoğunlaşır ve nihayetinde bunun yansıması da gelir dağılımının giderek bozulmasıdır (Rosser, Rosser ve Ahmed, 2000: 156-157).

Geçiş süreci öncesi restorasyon ruhu ile çağı yakalama çabalarının yetersiz kalması sonucu sistem yıkılıp, piyasa ekonomisi ve hürriyetçiliğin refahın temel belirleyicisi olduğunun tesciline bağlı olarak yaşanan gelişmelerde, gelirden toparlanmaların gecikmeli biçimde ortaya çıktığı ve buna karşılık eşitsizliğin daha da derinleştiği durum söz konusu olmuştur. Bu bağlamda ikinci kez başkanlık seçimlerinin yapıldığı günün akşamında Putin, ülkede istikrarın büyük ölçüde sağlandığını ve Rus halkının yaşam standartlarının yükseltilmesinin başlıca hedef haline geldiğini söyleyerek, "nüfusun en az dörtte birinin yoksulluk sınırı altında yaşadığını ve bu kesimi yoksulluktan kurtarmak için gerekenin tam olarak yapılmadığını belirtmiştir." (Mikail, 2008: 172). Dolayısıyla, Rusya özelinde ve geçiş ekonomileri genelinde ortaya çıkan durum, büyüme ve gelir dağılımında eşitsizlik olgusu arasında politika tercihini doğurmuştur. Geline nokta dikkate alındığında, geçiş ekonomilerinde gelir dağılımındaki eşitsizlik ve büyüme ilişkileri Kuznets hipotezi bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır.

2 Literatür Özeti

Gelir dağılımında eşitsizlik ile refahın göstergesi olan kişi başına gelir arasındaki ilişkilerle ilgili çalışmalarda, genelde Kuznets hipotezinin test edilmesi amaçlanmıştır. Bir kısım çalışmalarda Gini katsayısı bağımlı değişken olarak kabul edilmiş, başta kişi başına gelir olmak üzere bazı değişkenler de modele kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir. Diğer bir kısım çalışmalarda da standart büyüme modelleri bağlamında, gelirin belirleyicileri formuna Gini katsayısı bağımsız değişken olarak eklenmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada uygun model seçebilmek üzere literatür incelemesi yapılmıştır.

Seksendört ülkeden yirmidördünün yüksek gelirli ve kalanının da orta gelirli ülkelerden seçildiği bir örnek üzerine yapılan çalışmada, Gini katsayısı bağımlı değişken olmak üzere kişi başına reel gelir (Y) ve kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı (G) da açıklayıcı değişken olarak modele dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Y ve G'nin işaretleri negatif bulunmuştur. Buna göre, gelir ve kamu harcamalarındaki artışlar ile Gini katsayısı arasında ters yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, kamu harcamaları ile kişi

başına reel gelirdeki artışların gelir dağılımında adaleti ifade eden Gini katsayısını düşürdüğü gözlenmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki adaleti verimli kamu harcamalarının; gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik büyümenin daha etkili bir şekilde sağladığı vurgulanmıştır. Dışa açıklığın da modele dahil edilmesi sonucu yapılan analizlerde, bu değişkenin gelişmiş ülkelerde gelir dağılımında adaletsizliği azalttığı, ancak tüm örneklerde tam tersine, derinleştirdiği bulgusuna rastlanmıştır (Li ve diğerleri, 2000: 952-957).

1960-1995 dönemini kapsayan ve yüz ülkeyi ele alan çalışmada büyümenin belirleyicileri şeklinde bir araştırma formatı tesis edilmiştir. Buna göre, ayrı ayrı büyüme ve Gini katsayıları bağımlı değişken olmak üzere kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı, hukuk kuralları indeksi, demokrasi indeksi, enflasyon oranı, okullaşmada yıl sayısı, ölüm oranları, yatırımların GSYİH'ya oranı ve ticaret hadleri alınmıştır. Elde edilen bulgularda dışa açıklık ile yatırımların GSYİH'ya oranı, gelir eşitsizliği üzerine pozitif ve anlamlı etkiler verirken; gelir ile Gini arasındaki ilişkilerin ise Kuznets hipotezini teyit edecek şekilde ülkelerin gelişmişliğine göre işlediği ortaya konulmuştur (Barro, 2000: 10-29).

1987 ile 1989 ve 1993 ile 1994 ortalamaları alınarak onaltı geçiş ekonomisi için kayıt dışı sektör ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Formel sektörü temsilen GSYİH değerleri ile kayıt dışı sektörün boyutunu temsilen de elektrik tüketim değerleri alınmıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler ise Gini katsayısı ile tanımlanmıştır. Yapılan betimleyici analizlerde gelir eşitsizliğinin kayıt dışı ya da kayıt dışı ekonomideki üretim artışı ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, gelir eşitsizliğindeki artışların gayri resmi ekonomide üretilen çıktının payındaki artışlarla da ilişkili olduğuna dair teorik bakış açısıyla paralel bulgular yakalanmıştır (Rosser, Rosser ve Ahmed, 2000: 162-168).

Geçiş ekonomilerinden onsekiz ülke üzerine yapılan çalışma 1988-1995 arası dönemi kapsamıştır. Refah etkileri ile gelir dağılımı arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmada Macaristan ve Polonya dışındaki ülkelerde politik ve sivil özgürlüklerde mesafe kaydedilmesine rağmen, gelir dağılımında bozulmanın devam ettiği ve bunun da refah etkilerini düşürücü yönde yansımalarının olduğu tespit edilmiştir (Grün ve Klasen, 2001: 367-382).

Altyapı göstergeleri ile ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilişkilerinin incelendiği çalışmada yüzyirmibir ülkeye ait veriler için 1960-2000 dönemi alınmıştır. Altyapıyı temsilen kullanılan, bin kişiye düşen telefon sayısı, elektrik üretim değerleri ve taşımacılığı temsil için de, karayolu ağı uzunluğundan mürekkep değişkenler kullanılmıştır. Bu değişkenlerden hareketle tahmin edilen altyapı değişkeninin hem ekonomik büyüme üzerinde hem de gelir dağılımını düzeltme yönünde anlamlı etkilerinin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, altyapıdaki gelişmelerin ekonomik büyümeyi artırdığı ve gelir dağılımında eşitsizliği azalttığı belirlenmiştir (Calderón ve Servén, 2004: 13-26).

Yaşam beklentisi veya ölüm oranları ile gelir eşitsizliği boyutunu inceleyen çalışmalarda önemli ölçüde nedensel ilişkiler saptanırken, yaşam beklentisindeki artışların veya çocuk ölüm oranlarındaki azalışların da önemli kalkınma göstergeleri arasında yer aldığı kabul edilir. Bu çerçevede yapılan çalışmada Avrupa Birliği'nden onbeş ülke üzerine ve 1993 ile 2000 yıllarını kapsayan çalışmada panel veri analizleri kullanılmıştır. Panel veri analizlerde Hausman testinin temeli ise etkinsiz tahminciden hareketle farkının etkin tahmincinin kovaryansının sıfır olduğu kabul edilir ve bu da tesadüfi etkilere işaret eder. Tesadüfi etkili model sonucunda yaşam beklentisinin ve çocuk ölüm oranlarının belirleyicisi olarak GSYİH ve Gini katsayısı alınmış ve Gini katsayısının yaşam beklentisinde negatif, bebek ölüm oranlarında da pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, kalkınmışlık göstergeleri ile Gini katsayısı arasında teorik beklentilere uygun sonuçlar elde edilmiştir (Cantarero, Pacual ve Sarabia, 2005: 89-91).

Beş gelişmiş ülkede (ABD, Avustralya, İngiltere, İsveç ve Kanada) nüfusu ellibinin üzerindeki beşyüzyirmisekiz metropoliten kent üzerine ve 1990-1991 yıllarını kapsayan yatay kesit çalışmada yaşam beklentisi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Genel olarak gelir eşitsizliğindeki azalmaların yaşam beklentisinin artırdığına dair bulguların gelir eşitsizliğinin yüksek düzeylerde olduğu ABD ve İngiltere'de daha güçlü olduğu belirlenmesi yapılmıştır. Buna karşılık Avustralya, İsveç ve Kanada ise gelir dağılımında eşitsizliği azaltıcı politikaların varlığı, söz konusu ilişkinin zayıf kalmasının temel etkeni olarak görülmüştür (Ross ve diğerleri, 2005: 104-108).

Fraser Institute of Economic Freedom tarafından hazırlanan ve ekonomik özgürlükler ile gelir dağılımında eşitsizlikleri konu alan çalışmada, kontrol değişkenler olarak kişi başına gelir, siyasal yapı, eğitim, demografi ve endüstriyel kompozisyon dahil edilmiştir. Çalışmada 1975-79, 1980-84, 1985-89, 1990-94, 1995-99 ve 2000-04 dönemleri için altı gözlem ve otuzdokuz ülkeye ilişkin veriler kullanılmıştır. Panel veri analizlerinde bireysel, yani ülkeye özgü etkilerin olduğuna işaret eden sabit etkili tahmin sonuçlarından elde edilen bulgulara göre, ekonomik özgürlükler ile gelir dağılımı arasında pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Carter, 2006: 165-176).

Farklı gelişmişlik aşamasında bulunan altmışbir ülke üzerine yapılan çalışmada standart Barro-tipi büyüme (1991) modeline yolsuzluk göstergesi dahil edilmiştir. Büyüme modelinin diğer açıklayıcıları olarak eğitim, ihracat ve sermaye gibi unsurlar eklenmiştir. Bu kalıptan hareketle, gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçütü olarak Gini katsayısının bağımlı değişken olarak alındığı modelde, kişi başına gelir ve gelirin büyüme oranı, ihracat,

yolsuzluk, kamu harcamaları ve eğitim göstergeleri dahil edilmiştir. 1980-1998 arası dönemi kapsayan uygulama sonuçlarına göre, büyüme ve gelir dağılımı üzerine yolsuzluğun negatif etkileri tespit edilmiştir. Yolsuzluğun büyümeye en olumsuz etkilerinin olduğu ülke grubu Afrika, ve gelir dağılımı üzerine de en yüksek etkilerinin olduğu gruba ise Latin Amerika ülkeleridir. Genel sonuçlara göre ise, yolsuzluğun büyüme üzerinde etkilerinin olmadığı, buna karşılık gelir eşitsizliğini azaltacağı tespit edilmiştir (Gyimah-Brempong ve Camacho, 2006: 250-268).

Fert başına gelir ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkileri kırkaltı ülkeyi içeren ve 1970-1995 dönemini kapsayan çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları bağlamında konuyu irdelerken; buna yatırımların GSYİH içerisindeki payı da dahil edilmiştir. Ayrıca bu tasnifin yanı sıra demokratik ve anti-demokratik ülkeler kategorisinde de incelemeler söz konusu olmuştur. Dolayısıyla, çalışmada fert başına gelir bağımlı değişken olmak üzere yatırım düzeyi ve gelir eşitsizliği bağımsız değişkenler olarak modellenmiştir. Panel eş-bütünleşme test sonuçlarında büyüme üzerine gelir eşitsizliğinin uzun dönemli etkilerinin önemli olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, gelir dağılımı ve büyüme ilişkileri boyutunda, gelişmiş-gelişmekte olan ve demokratik-anti-demokratik ülke ayrımının ise önemli olmadığı; ekonomik büyümede fiziki sermayeden ziyade beşeri sermayenin daha güçlü etkilerinin bulunduğu belirlenmiştir (Herzer ve Vollmer, 2011: 5-13).

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin belirleyicileri olarak Gini katsayısının gecikmeli değeri, finansal derinlik göstergesi, reel gelir ve enflasyon oranlarının alındığı çalışma otuzbeş gelişmekte olan ülke üzerine 1980-2000 dönemini kapsamıştır. Finansal derinlik göstergeleri olarak özel sektör kredileri ve likit yükümlülükleri gibi bankacılık sektörü göstergeleri ya da borsa kapitalizasyonu ve onunun ticari değeri gibi göstergeler vekil değişkenler olarak alınmıştır. Her iki gösterge baz alınarak yapılan tahminlerde finansal derinliğin gelir eşitsizliğini önemli ölçüde azalttığı görülmüştür. Diğer taraftan, eşitsizlik ve finansal derinlik arasındaki ilişki boyutunun “ters-U-eğrisi” şeklinde olduğuna dair teoriyi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır (Tan ve Law, 2011: 4-12).

3 Gelir ve Dağılımına İlişkin Ampirik Bulgular

Geçiş ekonomilerinin başlangıçta yaşadıkları resesyon ile birlikte milli gelirde önemli daralmalar yaşadıkları açıktır. Diğer taraftan, bu ekonomiler piyasa mekanizmasına yönelirken; ekonomilerini liberalize ederek aynı zamanda dışa açılma yönünde politikalar da uygulamışlardır. Dışa açık politikalar bağlamında, tüketim kalıplarının da hızla değiştiği geçiş ekonomilerinde, başlangıçta gelir dağılımında eşitlikçi yapıya yakın yapı da giderek eşitsizleşme yönünde değişim geçirmiştir. Bu durum, Rusya’daki yapıyı inceleyen çalışmada ters yönlü ilişki şeklinde ortaya konulmuştur (Stiglitz, 1999: 2). Genel ortalama itibarıyla gelir ve dağılımı arasındaki ilişkiler incelendiğinde, gelirin düşüş gösterdiği 1994 yılına kadarki süreçte gelir dağılımındaki adaletsizliğin de derinleştiği gözükmemektedir.

Şekil 1. Geçiş Ekonomilerinde GSYİH ve Gini Katsayısı

Geçiş resesyonunun bittiği 1994 yılından sonra gelirde toparlanmalar görülürken, gelir dağılımında da düzeltmeler söz konusu olmuştur. Çalışma, Gini katsayısı açısından sağlıklı veri setine ulaşılan onbeş geçiş ekonomisini (Beyaz Rusya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Ermenistan, Estonya, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya ve Slovenya) üzerine 1992-2007 arası dönemi içermektedir.

Li ve diğerleri (2000) tarafından yapılan çalışmada standart gelir dağılımı ve Gini katsayısı ilişkilerini ele alan formata, Summers ve Heston (1995) ile Gyimah-Brempong ve Camacho (2006)'nın yaptıkları çalışmadaki dışa açıklık değişkeni de dahil edilmiştir. Diğer taraftan, geçiş resesyonunun ülkeden ülkeye farklılık arzemesi nedeniyle, bu farklılığın gelirde düşüş ve gelir dağılımında eşitsizliği artırıcı etkilerinin olup olmadığını tespit

amacıyla, bir kukla değişken ilavesi yapılmıştır. Dolayısıyla, çalışmanın modeli şu şekilde ifade edilmiştir:

$$GINI_{it} = \alpha_i + \beta_1 Y_{it} + \lambda_1 (Y^2)_{it} + \gamma_1 (OPEN_{it}) + \delta_1 D_{it} + u_{it}$$

Burada GINI, gelir dağılım ölçütü olan Gini katsayısını; Y, 2005 yılı sabit fiyatlarla satın alma gücü paritesiyle kişi başına geliri; Y^2 , Y'nin karesini; OPEN, ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'ya oranını; D, geçiş resesyonunu ifade etmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelir ve dışa açıklıktan etkilendiğine dair teorik ve ampirik çalışmalardan hareketle, bu çalışmada onbeş geçiş ekonomisi özelinde söz konusu ilişkilerin araştırılması yoluna gidilmiştir. Ele alınan değişkenlerin birim kök içerip içermediğinin tespiti amacıyla öncelikle birim kök sınamaları yapılmış ve sonuçlar Tablo 1'de kaydedilmiştir.

Metot	Y		GINI	OPEN
	Seviye	1. Fark	Seviye	Seviye
Levin, Lin & Chu t*	-1.019	-6.296 ^(a)	-7.703 ^(a)	-7.387 ^(a)
Breitung t-stat	8.091	-1.846 ^(b)	-0.910	1.276
Im, Pesaran and Shin W-stat	3.699	-3.112 ^(a)	-6.628 ^(a)	-4.578 ^(a)
ADF - Fisher Chi-square	29.466	57.883 ^(a)	97.181 ^(a)	77.791 ^(a)
PP - Fisher Chi-square	54.927 ^(b)	54.621 ^(a)	128.972 ^(a)	77.757 ^(a)
Hadri Z-stat	9.668 ^(a)	6.892 ^(a)	5.868 ^(a)	6.019 ^(a)

Tablo 1. Birim Kök Testi. Not: (a) %1, (b) %5 ve (c) %10'da durağanlığı temsil eder.

Birim kök sınama sonuçlarına göre, fert başına gelir (Y) değişkeni birinci farklarda durağan iken; gelir dağılımında eşitsizliği ölçen Gini katsayısı (GINI) ile ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'ya oranı (OPEN) değişkenleri ise seviye değerlerinde durağan çıkmıştır.

	GINI	Y	OPEN	D
Ortalama	33.13796	9002.183	102.1475	0.225000
Medyan	33.30000	7798.500	103.7500	0.000000
Maksimum	48.60000	26293.90	172.9000	1.000000
Minimum	21.20000	1223.800	43.30000	0.000000
Standart Sapma	6.085908	5498.939	31.24707	0.418455
Gözlem	240	240	240	240

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Onbeş geçiş ekonomisi açısından ortalama GINI değerinin 33.14 olduğu görülürken, 1992'de eşitsizliğin en düşük düzeyde olduğu ülke 21.2 ile Çek Cumhuriyeti ve 2000'de eşitsizliğin en üst düzeyde olduğu ülke 48.6 ile Ermenistan olarak tespit edilmiştir. Y değeri açısından da geçiş ekonomilerinde ortalama kişi başına gelir 9.002,18 dolardır. Y'nin en yüksek olduğu ülke 2007 yılı itibarıyla 26.393,9 dolarla Slovenya, en düşük olduğu ülke 1995 yılı itibarıyla 1.223,8 dolarla Kırgızistan'dır. Ekonominin dışa açıklığını temsil eden OPEN değişkeni açısından da ortalama dışa açıklığın %102.15 düzeyinde olduğu ve bu yönüyle geçiş ekonomilerinin göreceli olarak, dışa açık ekonomiler kategorisinde değerlendirilebileceği söylenebilir. Dışa açıklığın en yüksek düzeyde gerçekleştiği ülke 2006 yılında %172.9 ile Estonya olurken, en düşük düzeyde gerçekleştiği ülke ise 1992'de %43.3 ile Litvanya olmuştur. D değişkeni, yani geçiş resesyonu-gelirde düşüşler açısından da resesyonun en uzun süre yaşandığı ülke (beş yıl) Moldova'dır. Geçiş resesyonunun hiç gözlenmediği ülke ise Polonya'dır.

Bu ülkeler için GINI değeri ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi en basit şekliyle görmek üzere yapılan korelasyon katsayıları Tablo 3'te saptanmıştır.

	GINI	Y	OPEN	D
GINI	1.0000	-0.4618	-0.2447	0.0707
Y	-0.4618	1.0000	0.2703	-0.2702
OPEN	-0.2447	0.2703	1.0000	-0.0860
D	0.0707	-0.2702	-0.0860	1.0000

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

Korelasyon katsayılarının regresyon analizleri çerçevesinde değerlendirilmesi yapıldığında, geçiş ekonomilerinde gelir dağılımında eşitsizliği azaltan unsuru olarak OPEN'ın artmasının etkili olduğu görülmektedir.

Panel veri regresyon analizlerinde ise ortak sabitli, sabit etkili ve tesadüfi etkili tahmin sonuçları ile analizler yapılmıştır. Ortak sabitli ve sabit etkili arasında tercihte yatay-kesit F istatistik değeri 20.32 ve olasılığı da 0.00 olarak bulunmuştur. Bu durumda ortak sabit etkili modele göre, sabit etkili modelin anlamlılığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, sabit etkili ile tesadüfi etkili model arasındaki tercih için de Hausman testi yapılmıştır. Hausman testinde 33.82 istatistik değeri ve olasılığının da 0.00 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar açısından da yine sabit etkili modelin daha anlamlı tahmin verdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla, buradaki modelde

parametre katsayıları açısından sabit etkili, yani bireysel etkilerin anlamlı olduğu belirlemesi yapılmıştır. Bireysel etkilerin anlamlı olduğu sabit etkili tahmin sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık
C	30.44875	1.739313	17.50619	0.0000
Y	0.000342	0.000158	2.165513	0.0315
Y ²	4.26E-08	7.92E-07	0.053819	0.9571
OPEN	-0.003640	0.014259	-0.255242	0.7988
D	0.345993	0.618345	0.559547	0.5764
R ²	0.746283	F-istatistik		33.66276
D.W.	1.077823	F Olasılık		0.000000

Tablo 4. Sabit Etkili Tahmin Sonuçları

Bireysel etkilerin anlamlı olduğu sabit etkili tahmin sonuçlarına göre, gelir dağılımında eşitsizliğin ölçütü olan Gini katsayısının bağımlı değişken olarak alındığı modelde, gelir düzeyindeki artışların gelir dağılımında eşitsizliği daha da derinleştirdiği görülmektedir ve bu değişkenin istatistik açıdan anlamlılığı %5 önem düzeyindedir. Eşitsizliğin asıl ölçütü olan Y² katsayısı ise pozitif, ancak anlamsız bulunmuştur. Diğer taraftan, kukla değişken olarak alınan resesyon yılları ile ekonominin dışa açıklığının gelir dağılımı üzerine etkileri istatistiki açıdan anlamsız çıkmıştır.

Bulgular değerlendirildiğinde, resesyon sürecinde gelirdeki düşüşlerin gelir dağılımındaki eşitsizliği derinleştirdiği ve bir tür ıraksamanın gerçekleştiği söylenebilir; ancak, bunun istatistik açıdan anlamsızlığı, söz konusu ıraksamanın oldukça zayıf düzeylerde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Dışa açıklığın gelir dağılımında adaletsizliği daraltıcı etkileri görülürken, resesyon kukla değişkeni gibi, bu da anlamsız bulunmuştur. Burada analizlere tabi tutulan onbeş geçiş ekonomisinde kişi başına gelir artışı ile gelir dağılımında eşitsizlikler arasında pozitif eğimli doğrusal yönde ilişkinin mevcudiyeti ve istatistiki açıdan anlamlılığı Kuznets eğrisinin ilk aşamasında bulunduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, geçiş ekonomilerinin kalkınmanın ilk aşamalarında gözlenen gelir dağılımında adaletsizlikte derinleşme ve kişi başına gelir artışları arasında doğrusal ilişkinin bulunduğu süreci yaşadıkları söylenebilir.

Şekil 2. Geçiş Ekonomilerinde Ortalama ve Medyan Gelir ve Gini Katsayısı

Geçiş ekonomilerinde kişi başına reel GSYİH (2005) değerlerinin ortalama ve medyan Gini katsayılarına göre, değişiminin yönünü ifade eden grafikler ise Şekil 2'de gösterilmiştir. Grafiklerde gelir ile Gini katsayısı arasında ilişkinin yönünün regresyon analizlerini teyit edecek şekilde pozitif yönlü olduğu gözlenmektedir.

4 Sonuç

Geçiş ekonomilerinin geçişin başlangıcında sosyalist sistemin yapısı gereği gelir dağılımında göreceli olarak daha az eşitsiz bir yapıda oldukları bilinmektedir. Ancak, bu ülkelerin çoğu, 1991'de siyasal bağımsızlığı kazanmalarına paralel olarak politik açıdan totaliter yapıdan demokratikleşmeye ve iktisadi bakımdan da sosyalist planlamacı yapıdan kapitalist piyasa ekonomisine yönelme içerisinde olmuştur. Kapitalist-piyasa ekonomisine geçiş süreci de başlangıç itibarıyla ekonomik yapıda belirgin dönüşümleri beraberinde getirirken; üretim bağlarının kopması sonucu ulusal gelirlerde daralmalar, yüksek ve hatta hiper enflasyon süreçleri ve işsizlikte yaygınlaşmalara neden olmuştur ki, bunlar da gelir dağılımında göreceli eşitlikçi yapıyı bozucu unsurların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, geçiş ekonomileri gelirden büyük çaplı düşüşler ve gelir dağılımında da giderek derinleşen eşitsizlikler tecrübe etmeye başlamışlardır.

Bu çalışmada literatürdeki tanımlamasıyla Kuznets hipotezi olarak bilinen gelir dağılımında eşitsizlik boyutu ile kişi başına gelir arasındaki ilişkiler inceleme konusu yapılmıştır. Kuznets hipotezine göre, kalkınmanın ilk aşamalarında kırsal kesimin ekonomide ağırlığı fazla ve buna karşılık kentsel kesimin payı azdır. Dolayısıyla,

toplumsal gelir göreceli olarak daha düşük ve gelir dağılımında göreceli olarak eşitlikçi bir yapıyı yansıtacak şekilde Gini katsayısı da düşüktür. Bu durum, bir tür fakirlikte eş dağılıma-paylaşım işaret eder. Gelir seviyesinde yükselmelerle birlikte, kentsel alanlarda yer alan sanayi sektöründe yatırımlar arttıkça, bu sektörde faaliyette bulunanların geliri kırsal alanda-tarım sektöründe faaliyetten bulunanlardan daha fazla gelir elde ederler. Böylece, gelir dağılımında eşitsizlik artar. Bu durum, gelir dağılımında eşitsizlik ile gelir artışı arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığı olarak tanımlanır ve Kuznets eğrisinin ilk aşamasını oluşturur. Ancak, ekonominin olgunlaşmasıyla birlikte, kırsal sektörün payının azalması ve kentsel sektörünün payının artmasına paralel olarak gelir artarken, gelir dağılımında eşitsizlik de azalmaya başlar. Ortaya çıkan bu yeni durumda gelir artışı ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında negatif yönlü ilişkiler doğurur ve geometrik olarak Kuznets eğrisinin ikinci aşaması teşekkül eder.

Geçiş ekonomilerinden onbeş ülke üzerine gelir eşitsizliği ile kişi başına gelir ilişkilerini ele alan ve 1992-2007 arası dönemi kapsayan araştırma sonuçlarına göre, geçiş ekonomilerinde gelir eşitsizliği ile kişi başına gelir arasında pozitif eğimli doğrusal ilişkilerin var olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, geçiş ekonomilerinin ekonomik yapı itibarıyla Kuznets eğrisinin ilk aşamasında bulundukları söylenebilir. Dolayısıyla, gelir dağılımında eşitsizlik ile büyüme arasında değiş tokuş anlamında, daha çok eşitsizlik pahasına ekonomik büyümenin tercih edildiği bir durum söz konusudur. Şüphesiz böylesi bir tercihte büyümenin sürdürülebilirliğinin yanı sıra, kamunun vergi gelirlerinin artırılması hedefi de bulunmaktadır. Dolayısıyla, tercih edilen yapının ekonominin doğal sürecinde gelir dağılımını düzeltecek bir büyüme, olgunluğuna erişeceğini göstermektedir. Bu nedenle müdahalesiz yapıları içeren politika uygulamalarının sürdürülmekte olduğu dikkati çekmektedir. Ancak, bu durumun sakıncası, özellikle sosyal barışı ve güvenilir çalışma ortamını bozacak yapılanmalara gebe olmasıdır. Politika önlemi olarak özellikle İskandinav tipi müdahale, yani eğitim ve sağlık gibi beşeri altyapı ile fiziki altyapı olanaklarını geliştirici politika uygulamalarının adaletsizliği ve potansiyel sosyal çatışmacılığı telafi edeceği gibi, ekonomiye doğrudan müdahale edilmeksizin büyümenin sürdürülebilirliği söz konusu olabilecektir. Sürdürülebilir büyüme ise kamu gelirlerindeki artışlar ve bahsi geçen altyapı yatırımlarına da kaynak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adelman, Irma and Sherman Robinson (1988), "Macroeconomic adjustment and income distribution : Alternative models applied to two economies", *Journal of Development Economics*, vol. 29(1), pages 23-44, July.
- Balassa, Bela (1981), "The newly-industrializing developing countries after the oil crisis", vol. 117, issue 1(March), pp. 142-194.
- Barro, Robert (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 106, issue 2(May), pp. 407-43.
- Barro, Robert J and Xavier Sala-i-Martin (1997), "Technological Diffusion, Convergence, and Growth", *Journal of Economic Growth*, vol. 2, issue 1(March), pp.1-26.
- Barro, Robert J. (2000), "Inequality and Growth in a Panel of Countries", *Journal of Economic Growth*, 5: 5-32.
- Brenner, Y. S., Hartmut Kaelble, Mark Thomas (1991), **Income distribution in historical perspective**, Cambridge University Press.
- Calderón, César and Luis Servén (2004), "The Effects of Infrastructure Development on Growth and Income Distribution", *Central Bank of Chile Working Papers*, No. 270.
- Cantarero, David, Marta Pascual and Jose María Sarabia (2005), "Effects of Income Inequality on Population Health: New Evidence from the European Community Household Panel", *Applied Economics*, 37: 87-91.
- Carter, John R. (2006), "An Empirical Note on Economic Freedom and Income Inequality", *Public Choice*, 130: 163-177.
- Feder, Gershon (1983), "On exports and economic growth", *Journal of Development Economics*, vol. 12, issue 1-2, pp. 59-73.
- Grün, Carola and Stephan Klasen (2001), "Growth, Income Distribution and Well-being in transition Countries", *Economics of Transition*, 9(2): 359-394.
- Gyimah-Brempong, Kwabena and Samaria Munoz de Camacho (2006), "Corruption, Growth, and Income Distribution: Are there Regional Differences?", *Economics of Governance*, 7: 245-269.
- Herzer, Dierk and Sebastian Vollmer (2011), "Inequality and Growth: Evidence from Panel Cointegration", *Journal of Economic Inequality*, February, 9: 1-15.
- Kuznets, Simon (1956), **Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread**, New Haven and London: Yale University Press, 1966. xvii + pp 529.

- Levine, Ross and David Renelt (1992), “A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions”, *American Economic Review*, American Economic Association, vol. 82(4), pages 942-63, September.
- Li, Hongyi, Danyang Xie and Heng-fu Zou (2000), “Dynamics of Income Distribution”, *Canadian Journal of Economics*, 33(4): 937-961.
- Lindert, Peter H. and Jeffrey G. Williamson (1985), “Growth, equality, and history”, *Explorations in Economic History*, vol. 22(4), pages 341-377, October.
- Mikail, E. H.(2008), **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Papanek, Gustav F. and Oldrich Kyn (1986), “The effect on income distribution of development, the growth rate and economic strategy”, *Journal of Development Economics*, vol. 23(1), pages 55-65, September.
- Rawls, John (1971), **A Theory of Justice**, Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
- Robinson, Sherman (1976), “A Note on the U Hypothesis Relating Income Inequality and Economic Development”, *American Economic Review*, vol. 66, no. 3(June), pp. 437-440.
- Ross, Nancy A., Danny Dorling, James R. Dunn, Göran Henriksson, John Glover, John Lynch and Gunilla Ringbäck Weitof (2005), “Metropolitan Income Inequality and Working-Age Mortality: A Cross-Sectional Analysis Using Comparable Data from Five Countries”, *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 82(1): 101-110.
- Rosser, J. Barkley, Jr., Marina V. Rosser and Ehsan Ahmed (2000), “Income Inequality and the Informal Economy in Transition Economies”, *Journal of Comparative Economics*, 28: 156–171.
- Sen, Amartya (1984), **Growth Economics**, Penguin Books, Baltimore, MD.
- Stiglitz, Joseph E. (1999), “Whither Reform? Ten Years of the Transition”, *World Bank Annual Bank Conference on Development Economics*, Washington, D.C.
- Summers, Robert and Alan Heston (1991), “The Penn World Table (Mark 5): an expanded set of international comparisons, 1950-1988”, *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), May, 327-68.
- Tan, Hui-Boon and Siong-Hook Law (2011), “Nonlinear Dynamics of the Finance-Inequality nexus in Developing Countries”, *Journal of Economic Inequality*, April, 9: 1-13.